

Massa ombres
(Impressions en calent tot sortint de veure Comandante d'Oliver Stone)

Kurt de Gambals

Acabo de tenir l'oportunitat de veure a la Filmoteca, amb gran interès, l'últim i recent treball del controvertit i sempre interessant director de cine nord-americà Oliver Stone, autor de títols tan coneguts com *Salvador* (1986), *Platoon* (1986), *Wall Street* (1987), *Hablando con la muerte* (1988), *Nacido el 4 de julio* (1989), *The Doors* (1991), *JFK: Caso abierto* (1991), *El cielo y la tierra* (1993), *Asesinos natos* (1994), *Nixon* (1995), *Giro al infierno* (1997) i *Un domingo cualquiera* (1999). Em refereixo, es clar, al documental *Comandante* (2003)¹, en què conversa amb el màxim dirigent cubà Fidel Castro, el carismàtic i incombustible líder de la Revolució Cubana, per alguns un heroi i per d'altres un tirà segons les consideracions ideològiques de cadascú, és a dir, ja siguin partidaris o opositors del règim castrista, durant tres dies el mes de febrer del 2002² en diferents escenaris de l'Havana: el Palau de la Revolució, el desplaçament a bord de l'automòbil oficial blindat marca Mercedes-Benz de Castro, la visita a l'Escola Llatinoamericana de Medicina, el Museu d'Art Contemporani, la passejada a peu de la comitiva pels carrers del barri de l'Havana Vella, el restaurant favorit de l'escriptor nord-americà Ernest Hemingway (el famós «*Floridita*») o l'aeroport internacional José Martí, entre d'altres. Per cert, val a dir, a tall merament anecdòtic, que la sala de l'avinguda de Sarrià era plena d'un públic, aparentment interessadíssim, format majoritàriament per gent jove, però també es podia trobar des de nostàlgics del Maig del 68 fins a detractors incondicionals del règim de Fidel Castro o algun que altre descendent d'indians, com vaig tenir l'oportunitat de comprovar al final de la sessió, a banda dels habituals cinèfils de sempre.

El documental, un muntatge final de poc més d'una hora i mitja de durada, en què Stone empra el seu estil visual de sempre que, en aquest cas, combina contínuament al ritme de la música cubana imatges del cordial diàleg que mantenen Castro i Stone —amb un inusual bigoti gros— parlant del diví i de l'humà, mitjançant la col·laboració activa de la traductora de Fidel Castro —naturalment, no cal dir-ho, Castro hi apareix en tot moment vestit amb el seu habitual uniforme militar verd olivera de comandant guerriller—, amb imatges d'arxiu en blanc i negre o en color de l'època i amb imatges de l'Havana enregistrades durant l'estada, és un intent de mostrar diversos traços de la personalitat de Fidel Castro, tant pel que fa a la seva dimensió humana com a la seva faceta política. En aquest sentit, en el decurs de l'entrevista es tracten diversos temes que bé es podrien resumir, a grans trets i sense pretendre ésser exhaustius, en cinc punts que només em limitaré a enumerar breument.

¹ **Fitxa tècnica.** *Títol:* Comandante. *Productor:* Oliver Stone i Fernando Sulichin. *Producció:* MediaProducción, Pentagrama Films i Morena Films (Espanya). *Productors Executius:* Jaume Roures, José Ibáñez i Álvaro Longoria. *Director de Producció:* Vincent Joliet. *Any de Producció:* 2003. *Durada:* 99 min. *Direcció:* Oliver Stone. *Fotografia:* Rodrigo Prieto i Carlos Marcovich. *Música:* Alberto Iglesias. *Muntatge:* Álex Márquez i Elisa Bonora. *Principals intèrprets:* Fidel Castro, Oliver Stone, Juanita Vera (l'intèrpret), Fidel Díaz-Balart (fill primogènit de Fidel Castro) i Juan Almeida (un dels comandants de la Revolució, actual vicepresident del Consell d'Estat cubà). *Estrena a Barcelona:* 6 de juny de 2003. *Sales d'exhibició:* Casablanca (VOSC) i Icaria Yelmo (VOSE).

² Tal com recollia el diari oficial del Partit Comunista Cubà: «Oliver Stone en La Habana», *Granma*, 15-02-2002, p. 6.

En primer lloc, es reviu els primers anys de la revolució amb el fracassat assalt a la caserna de Moncada a Santiago de Cuba, dirigit pel mateix Fidel Castro, el 26 de juliol de 1953; els anys de la guerrilla a Sierra Maestra contra el règim del dictador Fulgencio Batista; el triomf revolucionari de l'1 de gener de 1959 i l'entrada a l'Havana pocs dies després; el judici contra el comandant de la revolució Húber Matos, acusat del delictes de complot contra la revolució i condemnat a vint anys de presó (desembre de 1959), que és el primer inculpat qualificat de “contrarevolucionari”; o la nacionalització i expropiació de béns i empreses cubans i estrangers sense compensació (agost i octubre de 1960).

En segon lloc, es repassen els principals episodis de la llarga confrontació entre la Cuba de Castro i els Estats Units d'Amèrica, com ara l'embargament econòmic, comercial i financer nord-americà contra l'illa imposat l'octubre de 1960; la fracassada invasió de Bahía de Cochinos (Playa Girón), dirigida per la CIA, l'abril de 1961; la crisi dels míssils que enfrontà la Unió Soviètica i els EUA i que estigué a punt de provocar una guerra atòmica, l'octubre de 1962; la base naval nord-americana de Guantánamo, vestigi de l'ocupació nord-americana de l'illa durant la guerra de la independència cubana de 1898; les sospites inicials que darrera l'assassinat del president John Fitzgerald Kennedy a Dallas (el 22 de novembre de 1963) hi havia el govern de Cuba —Castro posa en dubte, tal i com ja havia fet Stone, la veritat oficial sobre el cas JFK: la teoria d'un sol tirador, Lee Harvey Oswald, que disparés tres bales en pocs segons; i recorda quant va lamentar la mort de Kennedy—; la intervenció militar nord-americana a la República Dominicana davant el perill d'un govern d'esquerres (abril-maig 1965); i també el *caso Elián* (novembre 1999-juny 2000), l'últim episodi de les tenses relacions entre Washington i l'Havana.

Un tercer element considerat és el de la política exterior cubana dins l'escenari internacional durant la segona meitat del segle XX, presidit per la lluita entre les dues superpotències per l'hegemonia mundial, on es toquen temes com les relacions entre Cuba i la Unió Soviètica; l'opinió personal de Castro sobre els expresidents de la Unió Soviètica, Nikita Khruixtxov i Leonid Brèjnev, i dels Estats Units, Richard Nixon; la mort d'Ernesto *Che* Guevara a la selva boliviana, el 9 d'octubre de 1967; el cop d'Estat militar del general Pinochet a Xile que va derrocar el govern del president socialista Salvador Allende (l'11 de setembre de 1973) i significà la fi de l'anomenada via democràtica cap al socialisme; el fracàs de la intervenció dels EUA en la guerra del Vietnam (1964-1975); la intervenció militar cubana a l'Àfrica negra, a Angola (1975) i a Etiòpia (1977); els moviments revolucionaris a Centreamèrica (el FSLN a Nicaragua i el FMLN a El Salvador); la invasió de l'illa caribenya de Grenada pels *marines* nord-americans (novembre de 1983); la política de reformes (*perestroika* i *glasnost*) aplicada per Mikhaïl Gorbatxov després d'accedir al Kremlin (març de 1985); la caiguda del Mur de Berlín, el novembre de 1989; la desaparició de l'URSS, el desembre de 1991; el fet que el règim racista de Pretòria disposés de la bomba atòmica i que aquest armament nuclear desaparegués, misteriosament, immediatament després de l'arribada al poder del govern de Nelson Mandela, el primer president de raça negra de Sud-àfrica; o el viatge del papa Joan Pau II (Karol Wojtila) a Cuba (gener del 1998).

En quart lloc, tenim accés a algunes de les característiques personals de Fidel Castro que contribueixen a perfilar la seva figura, entre altres, la forma de redactar els seus escrits; la promesa de no afaitar-se la barba fins la consolidació definitiva de la Revolució Cubana; la

plena dedicació de la seva vida vers la causa de la Revolució; la decisió de ser conseqüent amb les seves idees defensant-les fins a la mort tal i com va fer Salvador Allende al Palau de la Moneda; l'afició pel cinema (un apassionat de Sophia Loren, Brigitte Bardot i Charles Chaplin); les seves creences religioses (ateu); el gust per la conversa; la postura de Castro de mantenir la intimitat i no explicar res sobre la seva vida privada (el matrimoni amb Mirta Díaz-Balart o les seves relacions amb Nati Revuelta, Celia Sánchez Mandulay, Dalia Soto del Valle o María Laborde); les relacions amb els seus fills; la preocupació pels efectes negatius del creixement demogràfic de la població del món, la producció i el consum sobre el medi ambient de la Terra; o la defensa de la diversitat cultural del món enfront de la dominació homogeneïtzadora de l'imperi.

I, finalment, es tracta l'actual situació social i política que es viu a Cuba, per exemple, la gratuïtat de l'ensenyament i la sanitat; el dret a l'avortament; el problema de la prostitució, les anomenades *jineteras* presents als carrers de l'Havana; la marginació dels homosexuals i dels afro-cubans; un sistema polític basat en la dictadura del proletariat, característic dels règims socialistes, que comporta el monopoli del poder polític per part del Partit Comunista de Cuba; i un sistema electoral en què els ciutadans han de votar una única llista tancada per circumscripció, presentada per les autoritats, on hi ha només un candidat a diputat i les candidatures inclouen, d'una banda, uns candidats escollits en reunions veïnals i, de l'altra, uns altres pertanyents a organitzacions sindicals, de dones, etc.

Simultàniament, desfilen també davant nostre imatges rodades per les càmeres de l'equip de Stone: del Malecón de l'Havana; la platja de Varadero; l'Havana Vella; l'interior de la catedral de l'Havana; els vells Oldsmobiles, Chevrolets i Fords dels anys quaranta i cinquanta; les *guaguas*; les botigues estatals; cartells propagandístics amb les consignes revolucionàries i socialistes del règim convivint amb publicitaris; l'immens rostre d'Ernesto Che Guevara amb l'eslògan: *Hasta la victoria siempre*, que presideix la façana de l'edifici del Ministeri de l'Interior, i el monument a José Martí, tots dos a la plaça de la Revolució; una estàtua dedicada a Hemingway; un xàfec tropical; i un partit de beisbol al carrer.

Fet aquest preàmbul indispensable, començo, d'entrada, per discrepar, al meu entendre, de l'exagerada i injusta polèmica suscitada pels exiliats cubans que viuen a Miami entorn del documental d'Oliver Stone, a qui acusen, com era d'esperar, d'haver adoptat una posició proFidel. Aquests anticastristes visceralment i fanàtics, que s'oposen enèrgicament en tot moment a fer cap tipus de concessió al govern de l'Havana, titllen el documental de vulgar operació de maquillatge de Fidel Castro destinada a rentar la cara del règim cubà davant del món. A aquestes discutibles acusacions, cal afegir l'allau de crítiques que es van desencadenar la passada primavera contra el règim castrista, en particular la del Nobel de Literatura, l'escriptor portuguès José Saramago³, arran de l'execrable i ignominiosa execució —ho deu recordar perfectament—, el passat 11 d'abril, de tres segrestadors d'una embarcació amb la qual volien fugir als Estats Units, a més de la detenció i la condemna a presó de més de setanta dissidents i opositors polítics.⁴ Per aquesta raó, la direcció del canal de televisió privat nord-americà HBO,

³ Un gest que es pot interpretar com una retirada del seu suport incondicional al règim de Fidel Castro, a través d'una breu missiva titulada significativament: «Hasta aquí he llegado», *El País*, 14-04-2003, p. 15

⁴ Si us ve de gust, podeu llegir alguns dels articles escrits per intel·lectuals, escriptors, dissidents cubans, juristes i professors universitaris que es van publicar a les pàgines de la premsa espanyola arran d'aquest brutal esdeveniment: José Manuel DÍAZ. «La democracia de los fusiles», *El Mundo*, 14-04-2003, p. 20-21; Antonio

que té els drets d'emissió als Estats Units, va decidir ajornar la seva emissió, prevista inicialment pel mes de maig, fins que Oliver Stone no “adeqüés” el contingut del documental —de fet, una ingerència intolerable sobre la qual plana l'ombra de la censura— donant la paraula a les veus oposades al règim, per la qual cosa Stone va haver de tornar a Cuba per tal d'entrevistar-se amb membres de la dissidència interna a l'illa i escoltar el seu punt de vista, entre els quals hi ha Oswaldo Payá, dirigent del grup opositor Projecte Varela, Blanca Reyes, esposa del poeta i periodista cubà empresonat Raúl Rivero, i Elizardo Sánchez, president de la Comissió Cubana de Drets Humans i de Reconciliació Nacional.⁵

En aquesta línia, les reaccions i les crítiques negatives que va provocar *Comandante* —la seva versió original estrenada als cinemes— han fet èmfasi, bàsicament, en tres aspectes.⁶ Primer, han insistit que Stone ha fet un panegíric de Fidel Castro. Segon, li retreuen haver estat un interlocutor còmode per Castro perquè ho va tenir fàcil —deien— per respondre les preguntes que va adreçar-li i, per això, lamenten que no l'hagués pressionat prou. I tercer, s'han enfadat de valent per l'ambient distès i les mostres de cordialitat que van presidir la conversa, un comportament que contribueix força a provocar molts recels i suspicàcies i a alimentar les sospites de parcialitat. Fins a quin punt són certes aquestes afirmacions? No m'hi estendré gaire. Doncs bé, la veritat és que, contràriament al que s'ha dit i escrit, no trobo que Oliver Stone hagi fet una clara apologia de Fidel Castro fruit d'una cega admiració, ja que no defuig de mostrar-nos els seus defectes, que té molts, entre els quals hi ha l'egocentrisme,

ELORZA. «La ira del comendador», *El País*, 15-04-2003, p. 15-16; Carlos FUENTES. «Alta fidelidad», *El País*, 22-04-2003, p. 13-14; José RODRÍGUEZ ELIZONDO. «Fidel y el fantasma de Allende», *La Vanguardia*, 23-04-2003, p. 11; Zoé VALDÉS. «¿Dónde están los manifestantes cubanos?», *El Mundo*, 23-04-2003, p. 4-5; Jorge EDWARDS. «La isla trágica», *El País*, 26-04-2003, p. 14; Eduardo GALEANO. «Cuba duele», *El Mundo*, 27-04-2003, p. 4; Enrique KRAUZE. «Gabo en su laberinto», *El País*, 09-05-2003, p. 13-14; César LEANTE. «Ser periodista (libre) en Cuba», *El País*, 13-05-2003, p. 14; Javier GÓMEZ DE LIAÑO. «Carta al comandante en el ocaso», *El Mundo*, 17-05-2003, p. 4-5; Josep M. COLOMER. «Cuba: salida y voz», *El País*, 26-05-2003, p. 13; o Raúl MORODO. «Algunas claves sobre la complejidad cubana», *El País*, 29-05-2003, p. 13-14.

⁵ Vegeu «La cadena HBO cancela el estreno de “Comandante”, el trabajo de Oliver Stone sobre Castro», *El País*, 21-04-2003, p. 60; «La cadena HBO cancela la emisión del documental de Oliver Stone sobre Fidel», *La Vanguardia-Vivir en Barcelona*, 24-04-2003, p. 11; «Oliver Stone “actualiza” a Fidel», *El País*, 17-05-2003, p. última pàgina; i «Oliver Stone, pesadilla en Cuba», *El Mundo*, 18-05-2003, p. 59.

⁶ N'hi ha prou amb llegir les crítiques de cinema a la premsa diària i a les revistes especialitzades o de divulgació: Carlos MARAÑÓN. «Comandante. Oliver Stone justifica (magistralmente) el injustificable Fidel», *Cinemanía*, núm. 93 (juny 2003), p. 118; Antonio WEINRICHTER. «Comandante. Un “latin mix” de Fidel Castro», *Dirigido por*, núm. 324 (juny 2003), p. 20; Sergi SÁNCHEZ. «Stone en el laberinto del comandante Castro», *El Cultural*, 05-06-2003, p. 47; Àngel FERNÁNDEZ-SANTOS. «Comandante. Retrato impreciso», *El País*, 06-06-2003, p. 48; Esteve RIAMBAU. «Comandante. Viva, polèmica i excitant», *Avui*, 07-06-2003, p. 49; Jordi BATLLE CAMINAL. «Retrato del monstruo», *La Vanguardia*, 08-06-2003, p. 50; Quim CASAS. «“Comandante”, una posada en escena “castrista”», *El Periódico de Catalunya*, 08-06-2003, p. 65; Vicente MONTES. «Comandante. Dictador en zapatillas Nike», *La Nueva España*, 08-08-2003, p. 105; Edmon ROCH. «Cine polémico», *Guía del Ocio. La Semana de Barcelona*, núm. 1333 (13-19 juny 2003), p. 71; Fernando MÉNDEZ-LEITE. «Comandante», *Guía del Ocio. La Semana de Madrid*, núm. 1436, (20-26 juny 2003), p. 67; Manuel ALCALÁ. «Comandante. Documento didáctico», *Reseña*, núm. 351 (juliol-agost), p. 28; Simón CARBONELL. «Comandante. El rostro amable del poder», *El Viejo Topo*, núm. 181-182 (juliol-agost 2003), p. 94-95; Johann HARI. «Commandante. An old dictator obscured by glowing praise», *The Independent*, 18-08-2003; Derek MALCOLM. «Comandante», *The Guardian-Friday*, 03-10-2003, p. 23; Philip FRENCH. «Comandante», *The Observer-Review*, 05-10-2003, p. 8; Edward PORTER. «Comandante», *The Sunday Times-Culture*, 05-10-2003, p. 8; James CHRISTOPHER. «Comandante», *The Times-Screen*, 11-10-2003, p. 2; John HARRIS. «And here I am with my Cuban co-star ... », *The Times-weekend review*, 11-10-2003, p. 5; i Paul Julian SMITH. «Comandante», *Sight & Sound*, 13/11 (novembre 2003), p. 39.

l'arrogància, la incapacitat de fer-ne autocrítica —no es penedeix de res—, la voluntat de perpetuar-se en el poder i la vocació de transcendència. Igualment, tampoc crec que es puguin entestar a dir que Stone no hagi llançat a Castro en cap moment, a l'estil d'un Buruaga, un Urdaci o un Dávila amb els membres del govern del PP, preguntes comprometedores i malintencionades. Ben al contrari, Stone bascula contínuament entre preguntes amables i preguntes més hostils i enverinades. En tenim diverses mostres. Només quatre exemples, però no els únics. El primer fa referència a l'actitud favorable de Castro a la utilització dels míssils nuclears soviètics instal·lats a Cuba en cas d'atac militar de les forces nord-americanes a l'illa. Una confessió que, certament, posa els pèls de punta. El segon es refereix a l'omnipresència als carrers de policies, que vigilen les cantonades, i dels Comitès de Defensa de la Revolució, que controlen els barris, com una característica fonamental del règim.⁷ El tercer, els testimonis de soldats nord-americans torturats al Vietnam per agents cubans. I el quart, el motiu real de la sortida de Cuba del *Che*: les diferències amb Castro. En aquest sentit, les respostes esgrimides per Fidel Castro són un intent claríssim, col·locant-se a la defensiva, de fer passar gat per llebre. Encara que ens faci creure el contrari.⁸ Per aquest motiu, no ha de resultar gens estrany, doncs, que Stone no es dediqués a plantar-li cara i, especialment, a posar en qüestió moltes de les seves explicacions, com lamenten bocabadats els crítics —Stone xerra, parla, conversa, però no discuteix amb Castro; què volien, que el sotmetés a un interrogatori en comptes d'entrevistar-lo?—, perquè, d'una banda, opta per una estratègia més subtil, però no per això menys efectiva, per tal de no trencar el diàleg: res de crispació, sinó flexibilitat, perquè les cordes, quan s'estiren massa, es trenquen,⁹ i, de l'altra, no li calia, ja que les seves pròpies manifestacions, per acció o per omissió, el deixen en evidència. Com diu la dita popular, als mentiders se'ls caça al vol o, dit d'una altra manera, el traïxen les paraules. Ja sabeu que els polítics juguen totes dues cartes a l'hora, la de la veritat i la mentida. El món està ple de mentiders professionals. Com és normal en aquests casos, Castro també utilitza la vella tàctica de no dir res de res, de fer-se el sord, quan no vol tractar un tema. Certament, Castro no pot enganyar mai ningú que estigui mínimament informat sobre la situació que es viu al país, amb el seu disc ratllat de sempre repetint tòpics reiteratius. Costa molt de creure-se'l. Però també és ben cert que entre tanta mitja veritat i tanta ombra —i en això se'ls pot donar la raó— els desconixedors de la realitat cubana, mancats de la capacitat de descobrir si ens diuen o no la veritat, poden caure en la trampa i empassar-se tot allò que diu Castro.¹⁰

⁷ Tanmateix, cal recordar que Cuba no ha estat mai la dictadura fèrria de l'RDA de Honnecker, l'Albània de Hoxha, la Romania de Ceausescu, la Xina de Mao o l'URSS de Stalin.

⁸ Cal esmentar, encara que només sigui de passada, que el tema de l'autoengany dels personatges constitueix un dels elements característics del cinema d'Oliver Stone.

⁹ Així ho va manifestar el mateix Oliver Stone en una entrevista concedida al suplement dominical del diari *El País*: Lourdes GÓMEZ. «Un actor llamado Fidel», *El País Semanal*, núm. 1385, (13 d'abril 2003), p. 30-34, on afirma textualment: “Utilicé mi fama para acceder al poder y tratar al mismo tiempo de iluminar dicho poder de una forma que hasta ahora nadie ha conseguido con preguntas hostiles. La vida no es así. Ni tan siquiera a un enemigo se le aborda con cuestiones hostiles. Le planteé preguntas duras sobre las elecciones, los delatores, la tortura, los gays y los negros, las armas nucleares... Es cierto que no menciono a los exiliados, pero ellos han denunciado su caso repetitivamente. (...) No podía cortarle a cada momento para hacer la pregunta correcta. Denotaría autointerés por mi parte y una muestra de descortesía. Vi hacia dónde se dirigía, y sus respuestas eran... Bueno, digamos que tenía sus respuestas y sus razones para darlas. No estaba dispuesto a discutir con él. (...)” (p. 31-32).

¹⁰ Paradoxalment, la major virtut del documental de Stone —la tàctica de la subtileza— pot fracassar amb els no iniciats, tal i com encertadament afirma Rosa R. PORTO. «Comandante. Genio y figura», *La Voz de Galicia*, 13-06-2003, p. 67: “Indudablemente, Stone nos deja libres para que saquemos nuestras propias conclusiones de lo que estamos viendo, presuponiéndonos capacitados para ello”.

Pel que fa a la indignació absolutament desmesurada de la major part dels detractors —potser el fet més cridaner— davant de la gran cordialitat amb què Castro va rebre Stone, que va donar lloc a la broma, els somriures i la complicitat al llarg de la xerrada, però, sobretot, respecte al càlid comiat final a l'aeroport enmig d'abraçades i mostres d'afecte entre Castro i els membres de l'equip tècnic de rodatge, crec sincerament que s'ha d'interpretar més aviat al revés, com l'actitud de deferència, del tot interessada, amb què un amfitrió acull el seu hoste, pendent tothora d'acomplir els seus desitjos i així causar-li una bona impressió. Perquè si de veritat el que més els irrita i escandalitza és que s'abraces a Castro, li fes una encaixada de mans o compartís taula amb ell, suposo que per les mateixes raons també tindran una reacció similar i s'empenyaran molt davant les tradicionals salutacions oficials, els somriures i les fotos conjuntes de què fan mostra els dirigents polítics en les seves reunions abans de conversar i en acomiadar-se, malgrat els profunds desacords que els puguin separar. Així, qualsevol governant estranger que es comportés de manera semblant amb Castro hauria de ser considerat des del primer moment, segons aquesta òptica, sospitós de prestar-li suport, oi? Penso ara, per exemple, en un cas proper, el del president del govern espanyol, José María Aznar —que, com se sap, des de la seva arribada al poder ha mantingut, alineat amb la doctrina oficial de Washington respecte de Cuba, una línia de duresa amb el règim castrista que ha malmès molt les relacions polítiques entre Espanya i Cuba— i del rei d'Espanya, Joan Carles I, durant la celebració de la novena Cimera Iberoamericana a l'Havana el novembre de 1999. Ambdós van rebre, com la resta de caps d'Estat i de Govern presents en la cimera, les atencions personals de Fidel Castro i van riure-li les bromes. Perquè Castro, a casa seva, desitja agradar tothom.

Malauradament, a la major part dels que qüestionen el film —els quals haurien volgut que Oliver Stone hagués fet un documental exclusivament de denúncia—, contaminats conscientment o inconscientment per prejudicis, sectarisme o temptats per interpretacions autocomplaents, se'ls escaparan tots aquests matisos. Tal vegada el bosc no els deixa veure els arbres. I és que probablement no han volgut adonar-se que Oliver Stone ha optat pel camí del mig per tal de superar posicions maniqueïstes i evitar simplificacions, una opció que, en aquests moments, tot fa pensar que seria considerada, gairebé unànimement, com un error més que no pas un encert. Malament rai. I per si quedés algun dubte sobre les intencions d'Oliver Stone, el documental es tanca amb una cita de Thomas Jefferson que anteposa la llibertat a la seguretat. Ara bé, reconec que Stone oblida peces del trencaclosques que poden ajudar a percebre millor la realitat del país, tot s'ha de dir. No es pot negar l'evidència. Resulta sorprenent, per tant, l'absència d'algunes qüestions cabdals com la situació de repressió de l'oposició moderada i pacífica al règim de Fidel Castro a l'interior de l'illa; l'actual situació de la fràgil economia cubana a partir de la introducció de canvis en l'estructura econòmica, després de la caiguda del Bloc Socialista i la desaparició de la Unió Soviètica, per tal de treure Cuba de la crisi; o el problema de l'èxode massiu dels *balseros* cubans que per raons fonamentalment econòmiques surten de l'illa cap als EUA creuant l'estret de Florida.¹¹ En tot cas, em fa tota la impressió que Oliver Stone té una certa simpatia, al meu entendre, com la majoria de la intel·lectualitat progressista i d'esquerres per la política d'independència i resistència seguida, des de fa més de quaranta anys, per la petita illa caribenya que ha aconseguit plantar cara i fer

¹¹ Encara que els mitjans de comunicació tampoc parlen massa de l'èxode desesperat dels *balseros* dominicans que intenten emigrar als EUA tot seguint la via de Puerto Rico, a través del canal de la Mona.

front a totes les pressions econòmiques i diplomàtiques a què el veí ianqui l'ha sotmès, que té molt a veure amb la “faula” de la lluita desigual entre el feble David i el totpoderós Goliat.

En qualsevol cas, més enllà de la simpatia o antipatia que es pugui sentir cap al líder revolucionari cubà, per a bé i per a mal, Castro té un lloc en la història. Malgrat que alguns els costi d'admetre, a l'hora de fer un balanç objectiu del castrisme, s'hi troben elements positius (l'alfabetització de la població, l'escolarització i la sanitat pública gratuïta i universal, la promoció de la cultura, l'art i els esports) i negatius (un règim autoritari i repressiu), on potser els segons pesen més que els primers. Depèn de com es miri. De tota manera, sobre aquest tema, deixo les conclusions als experts en la matèria. Però dit això, no m'agradaria acabar sense dedicar una línia a formular la meva postura personal sobre el futur de Cuba. Preciso: demanar l'aixecament de l'embargament comercial dels EUA sobre Cuba i fer una aposta, en la tradicional disjuntiva entre reforma i ruptura, per assajar la política reformista de Gorbaxov, és a dir, el socialisme no totalitari mitjançant, d'una banda, el respecte als drets humans, la implantació de la llibertat d'expressió, de premsa i d'associació i el pluralisme polític, i d'altra, l'economia socialista de mercat. Perquè tots sabem les grans desigualtats socials que va crear a la Rússia de Borís Ieltsin la transició a l'economia de mercat i al capitalisme. Deixo ben clar també, per evitar malentesos, que per descomptat ni Fidel Castro ni Oliver Stone em tenen robat el cor.

Resumint. He escrit aquestes línies amb la intenció d'exercir el dret a manifestar la meva discrepància envers l'opinió generalitzada —qui més qui menys ha posat el crit al cel—, que va des de la condemna sistemàtica i no raonada¹² a la matisada, sobre el film *Comandante*. I, en realitat, no n'hi ha per tant! N'han fet un gra massa! Per això he intentat plantejar, des del meu modest punt de vista, algunes puntualitzacions necessàries.

Barcelona, novembre del 2003

¹² Un acusador que no aporta cap prova de la seva acusació, i que és un bon exemple de què no hi ha manera de superar els prejudicis arrelats, és un historiador de prestigi: Fernando GARCÍA DE CORTÁZAR. «Diles que no me maten», *Abc*, 18-06-2003, p. 3.